



קפקא – הפצע והרופא – על הספור 'הרופא הכפרי'

רות נצר

(מאמר זה הינו תגובה למאמר של א.ג. ברגמן שהתפרסם ב'שיחות', בו מתפרשת בריחתו של הרופא מתפקידו כביטוי של חרדה מפני משאלות ארוטיות הומוסקסואליות שמעורר בו הנער הפצוע).

קריאה במאמר הנ"ל עוררה בי מיד את השאלה – מדוע מכל ספוריו של קפקא שרובם ככולם מעוררי מבוכה ותסכול מפני הקושי להבינם – מדוע נבחר דווקא ספור זה לפרשנות פסיכולוגית? התשובה שעלתה בי היתה, כי מבין ספוריו הרבים של קפקא, הספור 'הרופא הכפרי' מעורר ענין מיוחד מנקודת מבטו של הפסיכולוג-מטפל, משום ההקבלה האפשרית שבין הפסיכולוג לבין הרופא שבספור, כאשר הרופא הכפרי עשוי לשקף לפסיכולוג את גורלו האפשרי.

החרדה העמומה שמעוררים ספוריו של קפקא תהא מוקלת במידת מה כאשר ניתן יהא לתת הסבר כלשהו, הגיוני-פסיכולוגי להתרחשות האבסורדית לכאורה. בספריו של קפקא תכנים תת הכרתיים ראשוניים רגרסיביים מעוררי חרדה, אשר אינה נפתרת משום שהספורים תמיד חסרי מוצא. ספוריו הסוריאליסטים של קפקא שיש בהם שלוב של תכנים אגרסיביים, חוסר מוצא וחוסר אונים מעוררים את חרדתו של הקורא ואת חרדתו הכפולה של הקורא-הפסיכולוג האמור לתת פרוש, והוא חסר אונים מפני אי יכולתו לעשות כן בגלל היותו שבוי (במנגנון של הזדהות השלכתית תגובתית), בתחושות הערפל ואי הודאות של הספור ובתחושת חסר האונים של הגבור.

אבל אולי ההסבר של בריחתו – עורונו של הרופא מלראות את משאלותיו הארוטיות המודחקות

והדחפים האדיפליים (כך לפי א.ג. ברגמן) כהסבר לספור אינו אלא בריחתו עורונו של הקורא-פסיכולוג מפני חרדה עמוקה יותר (זה עורונו של הרופא מלראות את הפצע של הנער), דהיינו – חרדה המתעוררת בפני ספור המספר על גורלו האפשרי של מי שעסוק בלטפל-לרפא פצעי אחרים (המטפל פסיכולוג), ונמצא עצמו נפגע ונהרס בדרכו זו, כשהוא נחשף לפצע של עצמו וכל אישיותו מזדעזעת עד איום לאבדן הרופא, לפי גירסה זו, הוא כל מי שלוקח עת עצמו לרפא, להיות סוכן הריפוי השבטי, כגון כמר, רב, השמן בחברות פרימיטיביות, רופא אליל, רופא, או פסיכולוג בן זמננו.

א.ג. ברגמן מציינת כי "כמו במיתוסים ובאגדות ניתן לראות במסעו של הגבור מסע לגילוי עצמי". ש. זנדבנק¹ מתאר את המסע של גבורי קפקא כמסע חניכה של "פולחני מעבר" כפי שתוארו ע"י אנתרופולוגים (קמפבל) שתכליתו מסע ללא נודע כדי להתעשר ולהתחזק דרכו. אלא שאצל קפקא במקום מיתוס יש אנטי מיתוס. המסע אינו מוליך להתחזקות אלא להעדר ולאבדן דרך.

מסע הגילוי העצמי של הרופא כאן הוא גילוי חסר האונים שלו, גילוי חרדותיו וההתפרקות המתרחשת של אישיותו. ובכך כבר פותח הספור: "שרוי הייתי במבוכה גדולה". ובהמשך: "חולה אנוש חיכה לי בכפר מרוחק" – זה החולה האנוש שבתוך נפשו הוא. הרופא אינו יכול לצאת לדרך כי סוסו נפח את רוחו. מות הסוס הוא אבדן האנרגיות הליבידנאליות. הסוס במיתולוגיות מסמל אנרגיה יצרית ורוחנית כאחת (הסוס מסיע את הליוס אל השמש במרכבתו) הקור והקפאון הם הקור הרגשי. ואמנם הרופא ממלא את משימתו מתוך מילוי חובה ציתני ולא מתוך רגש אנושי כלפי החולה. הדמות הנשית בנפשו (האנימה) שעשויה לשרת – לסייע (היא המשרתת) ושעשויה להאיר את דרכו ("הופיעה הריבה, לבדה באה והפנס מיטלטל בידה") נופלת קרבן לדחפים אגרסיביים ומיניים של הסייס שעולה מתחום הדיר – מן ה'איד', או בשפתו של יונג – מתחום הצל. הדחפים הבלתי נשלטים הפורצים לספור ולנפשו הם הסייס הפורץ אל ביתו ואל הנערה והסוסים הפרועים שרצים מעצמם. (יש דמיון מה בין הסייס, סוסיו ועגלתו לבין מר גרסלר עם סוסיו ומרכבתו בספור 'פת-שלמה' של עגנון – מתוך 'ספר המעשים'⁽²⁾. מר גרסלר איש דמוני, שגורם לשרפת ביתו של עגנון ומסיט אותו משליחותו. כבר עמדו מבקרים על קרבת ספורי ספר המעשים לספורי קפקא.) ההתרחשות של השתלטות הדחפים על האישיות הנהרסת מתוארת כך: "העגלה נעקרת ממקומה ונישאת, ככפיס עץ בזרם מים: עודני שומע, כיצד מתבקעת דלת ביתי ונשברת ממחץ הסתערותו של הסייס, ואחר כך מתמלאות עיני ואזני קול המייה החודר במידה שווה אל כל החושים".

הרופא שהגיע לבית הנער סובר תחילה שהנער בריא. הוא עוור לפצעו, כלומר מדחיק את ההכרה בפצע, כי הגילוי של הפצע הנורא יוליך, לפי רצף ההתרחשות המיידית – אל היותו עצמו שוכב ליד החולה

כחולה בעצמו. כשהוא מופשט מבגדיו – מפרסונת הרופא. המפגש עם הפצע – חולי של הנער מעלה את פצעו-מחלתו הוא: "עכשיו הם נוטלים אותי... מניחים אותי בסמוך לקיר, לצדו של הפצוע". זה הפצע שכל מטופל, וכל פסיכולוג (כמטופל) אמור לפגוש ולגעת בו כדי להתרפא וכדי להתחיות מעצם המגע עם הפצע החי, וכדי להיות מסוגל לגעת ולרפא את פצעי הזולת (השמן, מרפא השבט, נקרא ה'המרפא הפצוע').⁽³⁾

הפצע בעל כח משיכה עז כקסם המשיכה של תהליכים ראשוניים של הלא-מודע "והוא כמוה סנוורים למראה החיים הרוחשים בתוך הפצע". לפצע זה יש עוצמת התגלות נומינוזית, והוא כמו פגיעתו של יעקב כתוצאה ממאבק עם המלאך, וכמו גמגומו של משה שנבע מגחלת ששם מלאך בפיו. פצעו של הנער נברא מהנפות קרדום נסתר. "רבים מושיטים את צלעם ואינם זוכים אפילו לשמוע את קול הקרדום ביער, לא כל שכן, שלעולם אין הקרדום קרב אליהם בסמוך". ב'מכתבים למילנה'⁽⁴⁾ כותב קפקא: "יתכן שזו אינה אימה גרידא אלא גם ערגה למשהו, החשוב יותר מכל המחולל אותה אימה". ואמנם, לאחר אמירה זו של הרופא לנער, בה הפצע נחוזה כחסד אל, מתרחש השינוי; הנער נרגע מאמירה זו: "אמנם כך הוא, טול עמך לעולמך דיברת אמונים של רופא מטעם! והוא נטלה ונרגע. וכאן הגיעה השעה שאתן דעתי על הצלתי. עדיין עמדו הסוסים בנאמנות על עומדם". עכשיו הרופא מנסה להינצל, אבל נסיון כושל: "לעולם לא אגיע הביתה בדרך זו". הוא נודד, תועה בדרכים, עלוב, פרוותו נגרת בשולי העגלה כפרסונה שהתפרקה. והוא חש מרומה על ידי משימתו. וכל זה משום ש"בביתי משתולל הסייס המתועב. רוזה היא הקרבן שלו".

גורל הרופא הכפרי עשוי להיות גורלו של מי שלוקח על עצמו להקרא למשימת הריפוי (כגון פסיכותרפיה) כשאין לו הכלים הנפשיים הנכונים, כשבית אישיותו נפרץ ומול פצעו-מחלתו של החולה מתפרצת מחלתו הוא. ומחלתו של הרופא כפולה ומכופלת: האגו פרוץ, הדחפים הראשוניים שולטים, החלק הנשי קרבן להם, הפרסונה מופשטת מעליו, הוא נמשך בכח קסם לתהליכים הראשוניים, (התולעים הרגרסיביים), וגרוע מכל: הוא מאבד אמונה בקול הפנימי: "פעם אחת תיענה לצלצול מוטעה של פעמון הלילה – ושוב אין לדבר תקנה עולמית".

הרופא מאבד יכלת להבחין בין הקול האמיתי, קול הריפוי הפנימי ובין קול החולי המושך אותו לתהום. כפי שהוא כותב במכתבים למילנה:⁽⁴⁾ "היה זה כאילו במשך כל שנות חיי עשיתי רק כלאחר יד את כל הנדרש ממני, בעוד שלמעשה כל אותה העת רק הייתי מטה אוזן ומקשיב, שמא קוראים לי, עד אשר קראה לי מן החדר הסמוך המחלה ואני חשתי אליה להיות שלה, וככל שחלף הזמן בן הייתי נתון לה ביתר שאת. אולם החדר חשוך הוא, ואין יודעים כלל אם אמנם המחלה היא השורה בו". ובהמשך כותב קפקא

מה שמתאים גם כאן: "חבטו בכך במעיל הישן לכבות את האש, אך אני הייתי זה שבער ואני גם זה שחבט במעיל, אך אותו חיבוט לא הועיל כדי לגבור על האש".

הקורא-פסיכולוג המנסה לפענח את הספור, המנסה לפרש – לטפל בספור, כלומר לחבוט במעילו באש הספור, בחולי של הרופא, של עצמו, עשוי להתמלא חרדה נוכח הגילוי שהוא עצמו הבורע והוא החובט באש ואותו חיבוט לא יועיל לגבור על האש.

הערה: מעניין לראות מוטיב דומה בספור הנוצרי 'אגדת הקדוש יוליאנוס מכניס האורחים'. (5). יוליאנוס חטא ברצח הוריו מבלי דעת (נבואה שהתגשמה, כמו אצל אדיפוס), מבהלה ותחושת עוון הוא בורח מארמונו וחי בבלואים ובעוני מוחלט, כשהוא ממלא תפקיד של מעביר נוסעים בנהר שוצף. כלומר, מכפר עוון על ידי ויתור על צרכיו (שקודם קדמו לכל) האישיים ושרות לזולת. יום אחד הוא נקרא על ידי איש מצורע שמבקש ממנו שיאכיל אותו מפיתו, ישקה אותו מכוסו, יחמם את גופו בגופו, ויוליאנוס שנענה לו בכל, "גהר עליו כולו, פה על פה, חזה על חזה", ואז המצורע הופך לישו ושניהם יחד עולים למרומים. האידיאל של לשכב עם הפצוע, מופיע כאן ככפרה, כמעשה גדולה על אנושי, שבו מי שמוכן-מסוגל לותר על הדחיה האישית שלו מפני הפצע הוא בעל איכויות-על, שמסוגל להקרבה עצמית למען הזולת, כמו ישו, כרוחניות קדושה. השוואה מעניינת זו מדגישה מחד את הגאולה שכרוכה בקבלת הפצע, ומאידך מחזקת את הבנתנו לקושי של הרופא הכפרי להתמסר לפצע. שהרי רק מי שמתמזג עם ישו בתוכו מסוגל לכך. עניין נוסף נרמז כאן, והוא המצב האפשרי של ההתמסרות הטוטלית לעזרה לזולת הסובל, ככפרה על חטא.

ביבליוגרפיה

- (1) שמעון זנדבנק: סימפוזיון קפקא. ספרית פועלים, 1981. ע' 39-42.
- (2) ש.י. עגנון: 'ספר המעשים' מתוך 'סמוך ונראה'. שוקן, תשכ"ט.
- (3) Joan Halifax: The Shman, The Wounded Healer; Thames Hudson 1982
- (4) קפקא: מכתבים למילנה. שוקן. 1976 ע' 263, 289.
- (5) גוסטאב פלובר. אגדת הקדוש יוליאנוס מכניס האורחים. מתוך שלושה ספורים. עם-עובד. 1992.

